ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО МЕХАНІЗМУ

Тетяна КІЗИМА

ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД І ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ

Досліджено стан фінансової грамотності населення в Україні, визначено причини незадовільної ситуації у цій сфері та запропоновано основні напрями її підвищення з урахуванням кращого зарубіжного досвіду.

Ключові слова: *фінансова грамотність, фінансова освіченість, фінансові продукти і послуги, національна програма підвищення рівня фінансової грамотності населення.*

Прискорення глобалізаційних процесів, які суттєво ускладнюють функціонування фінансових систем внаслідок появи широкого спектру новітніх фінансових продуктів та послуг, вимагають від громадян вирішення доволі складних завдань, до яких вони часто виявляються непідготовленими. Відтак, через відсутність необхідних фінансових знань та навиків прийняття зважених фінансових рішень, на фоні агресивної пропозиції і реклами таких продуктів та послуг з боку комерційних структур у суспільстві відбувається накопичення значних диспропорцій та ризиків, здатних у сучасних умовах перерости в проблему національного масштабу.

Актуальність питань низького рівня фінансової грамотності населення особливо зросла в останні десятиліття, коли значно загострилися проблеми непосильного особистого боргового навантаження, відсутності ефективних заощаджень, нездатності громадян вживати ефективних заходів, спрямованих на захист власного добробуту тощо. Саме цей період ознаменувався посиленням уваги урядів розвинених країн світу до проблем підвищення фінансової грамотності населення. У цей час у США, Великобританії, Австралії та інших державах починали діяти національні стратегії і програми підвищення фінансової грамотності, на реалізацію яких уряди спрямовували кошти з державного бюджету, а також залучали приватні і громадські організації. Сьогодні питання фінансової грамотності включені в обов'язкові і факультативні освітні програми багатьох країн світу.

Фінансова грамотність стала об'єктом активних наукових *досліджень зарубіжних вчених*: К. Кутера, Е. Лусарді, Т. Люсея, О. Мітчелл, М. Кузнєцова, М. Овчиннікова, Л. Стахович, А. Столярової, Г. Шахназаряна.

Особливо *актуальним* є питання підвищення фінансової грамотності для України. Адже більшість наших співгромадян (зважаючи на особливості історичного розвитку держави) не лише мають слабкі уявлення щодо засадничих принципів функціонування

© Тетяна Кізима, 2012.

фінансового ринку та потенційних можливостей інвестування, а й відчувають колосальну недовіру до вітчизняних фінансових інституцій.

Відтак, *метою статті* є оцінка стану фінансової грамотності населення в Україні та окреслення можливих шляхів її підвищення з урахуванням кращого зарубіжного досвіду.

Передусім зазначимо, що під фінансовою грамотністю населення ми розуміємо сукупність світоглядних позицій (установок), знань і навиків громадян щодо ефективного управління особистими фінансами та здатність компетентно застосовувати їх у процесі прийняття фінансових рішень. До світоглядних позицій (установок) належать сформовані населенням традиції і культура фінансової поведінки та рівень усвідомлення ним необхідності підвищення фінансової грамотності. Знання передбачають освоєння і розуміння населенням основних фінансових категорій, понять, явищ і процесів (наприклад, сутності, мотивів та чинників заощаджень, природи і функцій фінансового ринку, принципів функціонування фінансових інституцій, співставлення ризику і дохідності тощо). До навиків зараховуємо уміння знаходити та аналізувати фінансову інформацію, звичку спостерігати за подіями на фінансовому ринку, уміння порівнювати пропозиції щодо інвестування коштів у фінансові активи від різних фінансових інституцій, здатність уважно читати договори щодо придбання фінансових послуг і розуміти закладену в них інформацію тощо.

Безумовно, у підвищенні рівня фінансової грамотності мають бути зацікавлені передусім самі громадяни, адже грамотний споживач фінансових продуктів і послуг виявляється краще захищеним від шахрайських дій зі сторони недобросовісних продавців таких продуктів і послуг. Низький же рівень фінансової грамотності населення призводить до прийняття неефективних інвестиційних рішень, збільшення рівня особистих боргових зобов'язань, передачі негативного фінансового досвіду підростаючому поколінню, неефективного формування пенсійних заощаджень тощо.

При цьому зазначимо, що оволодіння азами фінансової грамотності потребують усі категорії громадян. Так, у дітей основи фінансової освіченості формують уявлення про цінність грошей, створюють фундамент для розвитку постійних навиків планування сімейного бюджету і заощаджень. Проте основ фінансової грамотності не викладають у середній школі. Не опікуються формуванням належного рівня фінансової грамотності молоді і у вищій школі, адже дисциплін, пов'язаних із формуванням навиків ефективного управління особистими фінансами, у робочих навчальних планах вищих навчальних закладів немає. Знання основ фінансової грамотності потрібне і дорослим громадянам для прийняття зважених фінансових рішень у процесі інвестування та оцінювання пов'язаних із ним ризиків, а також для планування майбутнього пенсійного забезпечення.

У підвищенні фінансової грамотності громадян має бути зацікавлена і держава, адже високий рівень фінансової грамотності сприяє притоку тимчасово вільних коштів населення у фінансовий сектор країни, стимулює розвиток конкуренції на фінансовому ринку та забезпечує макроекономічну стабільність у суспільстві. Водночас, низький рівень фінансової грамотності населення обмежує можливості і знижує ефективність державного регулювання фінансового ринку. До того ж, з макроекономічної точки зору недостатній рівень знань у сфері функціонування фінансових послуг означає низький рівень залучення широких верств населення до їх споживання, а отже, обмежує рівень і якість заощаджень та інвестицій, які загалом і формують потенціал економічного зростання країни.

Зацікавленими у високому рівні фінансової грамотності є також інституції фінансового ринку, які безпосередньо надають фінансові послуги громадянам. Адже недостатня фінансова грамотність споживачів сприяє зростанню негативних зовнішніх ефектів, спровокованих недобросовісними надавачами фінансових послуг, що, безумовно, призводить до зменшення довіри населення до фінансового сектору загалом. Фінансові установи абсолютно не зацікавлені у фінансово неосвічених громадянах, оскільки чим більше буде фінансово грамотних клієнтів, тим стабільніше працюватиме фінансовий ринок і, відповідно, знижуватиметься частка ризикових фінансових операцій, зменшуватиметься відсоток проблемних кредитів тощо.

У грудні 2010 р. Агентством США з міжнародного розвитку було проведене національне дослідження фінансової грамотності населення в Україні. За твердженням організаторів, портрет українського споживача фінансових послуг, що постає з результатів проведеного опитування, не вселяє оптимізму, адже "пересічний українець небагато знається на фінансах, користується головним чином простими банківськими послугами, майже нічого не знає про свої права як споживача фінансових послуг і не довіряє фінансовим установам" [1, 6]. І хоча "понад 60% респондентів вважають себе фінансово грамотними … однак лише 22% з них змогли дати 5 чи 6 правильних відповідей на 7 простих математичних запитань, без яких неможливо управляти власними фінансами. 51% респондентів змогли відповісти правильно не більше як на три із запропонованих в анкеті запитань" [1, 6–7].

Проте проблема поганого володіння фінансовою математикою навіть на рівні простих запитань стократно загострюється низьким рівнем знань про фінанси загалом та юридичні права і обов'язки споживачів фінансових послуг зокрема. Так, "лише 7% населення знає розмір максимально гарантованої державою суми вкладу у банківських установах, і лише 3% змогли дати визначення "плаваючої" відсоткової ставки" [1, 7].

Також дуже низьким виявився рівень довіри українців до фінансового сектору, про що свідчить надто обмежений перелік фінансових послуг, якими користуються громадяни (це передусім комунальні платежі, банківські рахунки або пластикові картки та користування банкоматом). Цікаво, що лише "близько 13% українців роблять заощадження, причому з тих споживачів, хто не заощаджує кошти, 14% пояснюють це недовірою до фінансових установ. Кожен четвертий споживач мав негативний досвід користування фінансовими послугами, а до трійки лідерів за рівнем проблемності увійшли банківський депозит, споживчий кредит та банківська кредитна картка (29%, 28% та 23% від загальної кількості негативних випадків відповідно)" [1, 7]. Причому результати дослідження вказують на те, що переважна більшість українців й гадки не має, до кого звертатися за інформацією чи допомогою у випадку суперечок із фінансовими установами.

Таку ситуацію, на наш погляд, можна пояснити не лише слабкою поінформованістю споживачів стосовно пропонованих їм фінансових продуктів і послуг, але й тим, що українці самі мало цікавляться новинами з фінансового сектору. Адже, як показали результати згаданого дослідження, трьома найбільш відстеженими населенням тенденціями є "динаміка індексу інфляції (20%), зміни у рівні пенсійного забезпечення (10%) і зміни цін на ринку нерухомості (10%). Натомість 43% респондентів заявили, що зовсім не стежать за фінансовими новинами. Трьома найчастіше згадуваними інформаційними джерелами є газети, журнали і телебачення (67%), знайомі (19%) та спеціалізовані сайти (17%). Однак коли йдеться про вибір компанії для придбання фінансової послуги, кожен другий респондент звертається за порадою до своїх родичів або знайомих" [1, 7–8].

Відтак, можемо стверджувати, що рівень фінансової грамотності наших співвітчизників доволі низький, що є однією з причин відсутності в Україні класу потужних приватних інвесторів. Такий стан речей, на наш погляд, обумовлений:

- відсутністю в Україні сформованих традицій навчання громадян основам фінансової грамотності та відсутністю (або ж надто коротким горизонтом) планування сімейного бюджету;
- неналежним забезпеченням потенційних споживачів фінансових послуг якісною та максимально об'єктивною фінансовою інформацією, що призводить до нездатності громадян приймати зважені фінансові рішення з урахуванням співвідношення дохідності та ризику при інвестуванні коштів;
- недоступністю для більшості громадян професійного фінансового консультування через відсутність дипломованих фахівців з цієї спеціалізації в Україні та не надто високим рівнем матеріального і фінансового добробуту більшості наших співвітчизників;
- вкрай низькою затребуваністю основною масою населення фінансових знань та нерозумінням їх практичної ролі на усіх етапах життєвого циклу (пересічний українець, на жаль, недостатньо чітко усвідомлює необхідність розширення своїх знань у цій сфері, оскільки не бачить реальних шляхів підвищення власних фінансових можливостей. Відтак можемо стверджувати, що в Україні практично відсутня мотиваційна компонента отримання фінансових знань).

До того ж, у державі немає єдиного централізованого відомства із захисту прав споживачів фінансових послуг, а також немає урядової фундації (на рівні Національного банку або Міністерства фінансів) та неурядових організацій, що були б націлені на популяризацію фінансової грамотності серед населення. Немає в Україні також й офіційно затвердженої шкільної та вузівської програм, які б мали навчати молодь основам фінансової грамотності в умовах ринкової економіки.

Тому складність проблеми підвищення фінансової грамотності і фінансової дієздатності населення України виносить на порядок денний питання формування і реалізації комплексної та послідовної державної політики у цій сфері. Документом, який би сформулював цілі і завдання такої політики, а також визначив механізм її реалізації в сучасних умовах, на наш погляд, має стати Національна програма підвищення рівня фінансової грамотності населення України, у якій були б виокремлені основні функції і завдання кожного з учасників цього важливого процесу. Вважаємо, що на початкових етапах реалізації Програми державі доцільно сконцентрувати увагу на таких основних напрямах:

- стати організатором публічної дискусії з цієї тематики;
- стежити за тим, щоб заходи в межах Програми не зводилися до реклами і маркетингових кроків з боку певних фінансових інституцій щодо просування своїх фінансових продуктів і залучення потенційних клієнтів;
- проводити політику підвищення прозорості в роботі вітчизняних фінансових установ;
- удосконалювати законодавчу базу з метою недопущення на ринок недобросовісних учасників тощо.

Безумовно, зазначену Програму доцільно реалізовувати на засадах державно-приватного партнерства. Успішній інтеграції держави і бізнесу у цій сфері сприятиме спільність мети, пов'язаної з реалізацією програм підвищення фінансової грамотності населення – виховання компетентних споживачів фінансових продуктів і послуг, здатних

давати відсіч шахраям і нечесним на руку бізнесменам. Причому активне залучення бізнес-структур до фінансування таких освітніх проектів має проводитися при одночасному забезпеченні жорсткого державного контролю за об'єктивністю та незалежністю підготовлених програм, здійснюваних оцінок та рекомендацій. Однак переконані, що саме держава має створювати необхідні умови для організації і проведення різноманітних освітніх програм фінансово-економічного спрямування (звичайно ж, за найактивнішої підтримки великих фінансових організацій та бізнесових структур).

Надзвичайно цікавим і корисним у досліджуваному контексті може стати досвід зарубіжних країн (зокрема, США, Великобританії, Канади, Австралії, Франції, ФРН, Швеції, Австрії, Сінгапуру, Індії, Польщі) щодо підвищення рівня фінансової грамотності та проведення контролю за реалізацією відповідних програм.

Аналіз світової практики розвитку фінансової освіти [2; 3; 4; 5] доводить, що як рівень фінансової грамотності, так і ступінь розуміння цієї проблеми та розробленість і масштабність її вирішення суттєво різняться за країнами.

Вперше на державному рівні проблема фінансової освіченості населення була піднята у США. Причому зміст поняття "фінансова грамотність" сьогодні у Сполучених Штатах трактується дуже широко, включаючи, окрім питань ведення домашньої бухгалтерії, управління кредитами, пенсійного планування тощо навіть дії щодо управління грошовими доходами і витратами під час стихійних лих, терористичних актів або ж у випадку раптової хвороби [2, 73]. До того ж, популяризація освітніх економічних питань здійснюється досить активно, починаючи з початкової школи.

Скажімо, багаторічний досвід економічної освіти в США показав доцільність раннього знайомства дітей з базовими економічними поняттями. У цьому процесі важливе значення має формування поведінкових навиків, культури ділової комунікації, здатність відстоювати свої права без порушення прав інших членів суспільства, вміння вести переговори, працювати в команді, приймати на себе ризики і правильно оцінювати шанси на успіх. Важливим є навчання школярів у межах курсу з особистих фінансів навикам користування кредитними картками, вмінню оцінювати і обирати схеми медичного страхування, розраховувати податкові платежі, аналізувати необхідність і доцільність взяття кредиту тощо [3, 53]. Результатом реалізації зазначених заходів є висока питома вага фінансово грамотних підлітків у США.

Значного поширення в освітній практиці набули також ділові ігри, які дозволяють наблизити набуті знання до реальної ситуації та окреслити шляхи найбільш ефективного виходу з неї. Велика роль у пропаганді економічних знань відводиться засобам масової інформації (у США в 1990-их роках навчальні програми транслювали близько 200 телестанцій, а понад 700 студій пропонували навчальні передачі по системі кабельного телебачення [3, 54]. Поряд із формальною освітою дорослого населення (навчання в традиційних навчальних закладах за певним навчальним планом з отриманням відповідного документу, який підтверджує рівень кваліфікації спеціаліста), у США широко використовують різноманітні форми неформальної та інформальної освіти [3, 55].

Тривалий час європейським лідером в організації фінансової освіченості населення вважали Швецію, яка володіє розгалуженою мережею безперервної освіти, доступної широким верствам. Однак потрібно зазначити, що програми підвищення фінансової грамотності активно реалізуються практично і у всіх країнах Європейського Союзу, а цільовою групою, на яку спрямовані основні зусилля урядів та громадськості цих

країн, є молодь віком від 18 до 21 року. При цьому кожна четверта із згаданих програм спрямована на малозабезпечених громадян, кожна друга – використовує декілька інструментів передачі фінансових знань, а кожна шоста – реалізується приватними фінансовими інституціями [4, 5].

Проте фахівці стверджують, що серед європейських держав найбільш глибоко і серйозно до питань фінансової освіченості підходять у Великобританії, яка є однією з найпередовіших країн у сфері фінансової грамотності. Цьому сприяють, зокрема, доволі високий загальний рівень інформованості населення із зазначених питань, розвиненість демократичних інститутів і фінансового ринку, усі учасники якого активно працюють над фінансовою просвітою населення [2, 73].

У Франції популяризація фінансових знань триває понад століття. Саме у 1919 р. тут запрацювала перша програма у сфері освіти, фінансів і педагогіки. Причому весь цей час фінансова освіта населення здійснювалася громадськими організаціями за фінансової підтримки банків та інших комерційних структур. І лише з 2003 р. процес фінансової освіти населення набув офіційного характеру у зв'язку з прийняттям закону про фінансову безпеку. В результаті цього усе французьке населення (у тому числі і жителі сільських комун) отримало за соціально прийнятну плату гарантовану державою можливість доступу до набору телекомунікаційних послуг – телефонного зв'язку, електронної пошти, інтернет-ресурсів, правової інформації, юридичних консультацій та відкритих державних інформаційних масивів [2, 73].

З-поміж країн Східної Європи у сфері підвищення фінансової освіченості населення помітно вирізняється Польща, активні дії якої спрямовані на залучення до фінансової освіти передусім підростаючого покоління та малозахищених верств населення, а також на співпрацю з представниками засобів масової інформації щодо популяризації фінансових знань. Недарма портал Національного банку Польщі, який містить електронні навчальні курси, а також ігри, мультимедійні презентації, сценарії уроків з набуття фінансових знань і навиків, у 2005 р. був відзначений нагородою Європейського інституту державного управління за ефективну практику у сфері державних послуг у категорії "Освітній портал, навчання" [2, 73–74].

У Канаді за сприяння Фінансового споживчого агентства цієї країни у 2005 р. був проведений перший симпозіум з питань фінансової грамотності, який об'єднав понад 200 учасників із державного, некомерційного та приватного секторів та сформував стратегію державної політики стосовно фінансової грамотності населення. Розроблена у 2004 р. для канадійців програма "Практичні навики. Гроші" включає брошури і веб-сайти, які пропонують поради і консультації щодо управління сімейним бюджетом і кредитами, планування виходу на пенсію та інших важливих фінансових питань [2, 73; 2, 77].

Проблеми фінансової освіти останніми роками стали об'єктом пильної уваги і у державах Південно-Східної Азії та Тихоокеанського регіону. Серед зазначених країн виокремлюється Сінгапур, уряд якого зробив ставку на формування національної філософії "опори на власні сили", щоб кожен громадянин зміг досягнути фінансової незалежності і зберегти її у похилому віці. За останнє десятиліття в Сінгапурі було запроваджено кілька новаторських схем, освітніх програм та інструментів у сфері грамотного управління особистими фінансами, які довели на практиці свою ефективність і отримали високе схвалення громадськості [2, 74].

Значного поширення у світовій практиці набули також міжнародні програми підвищення фінансової грамотності населення, найпоширенішими серед яких є Junior

Achievement (комплекс програм економічної освіти школярів, створений в США у 1919 р.), Dolcheta (інтернет-проект, розроблений університетами, вищими навчальними закладами, споживчими асоціаціями із 25 країн Європейського Союзу для навчання дорослих споживачів), Practical Money Skills for Life (програма, створена в 1995 р. у США за ініціативи асоціації VISA для учителів, батьків та учнів і адаптована для понад 20 країн усіх континентів. Так, в Азійсько-Тихоокеанському регіоні ця програма діє з 2002 р. і складається з 6 модулів, які висвітлюють найважливіші питання щоденного управління грошима для громадян усіх вікових груп) [2, 74–77].

Таким чином, беручи до уваги передовий зарубіжний досвід та сучасні вітчизняні реалії, вважаємо, що для підвищення рівня фінансової грамотності наших співвітчизників необхідно більш активно використовувати засоби масової інформації, Інтернет, можливості дистанційного управління. У цьому контексті доцільним бачиться створення державного освітнього каналу, якість транслювання програм якого забезпечуватиметься шляхом залучення провідних науково-дослідних і освітніх центрів, відомих спеціалістів у сфері фінансів. Велику роль також може відіграти створення "гарячої" лінії для консультування громадян з актуальних питань фінансового законодавства, організації та ведення власного бізнесу, оподаткування тощо.

В сучасних умовах дуже важливо відновити довіру населення до владних структур та інституцій, чому, на наш погляд, сприяв би постійний та відкритий діалог уряду і суспільства за допомогою засобів масової інформації. Також ми абсолютно переконані в тому, що з метою підвищення фінансової грамотності населення в Україні потрібно терміново внести ряд змін до системи реформування вітчизняної освіти з урахуванням загальносвітових тенденцій при безперечному збереженні наявних у нашій освітній системі відповідних досягнень. Це допоможе вийти зі складної економічної ситуації у найкоротші терміни та з найменшими втратами.

Надзвичайно важливою у зазначеному контексті, на наш погляд, є проблема підвищення фінансової грамотності школярів, адже саме в межах шкільної освіти можна максимально охопити фактично усі прошарки населення (включаючи і батьків учнів). Вважаємо, що надзвичайно корисним було б у школах, поряд із введенням окремого спеціалізованого предмету, створити систему факультативної освіти в межах державно-приватного партнерства, яка б за активної участі вітчизняних фінансових інституцій, некомерційних організацій, вищих навчальних закладів стимулювала розвиток таких позакласних форм роботи зі школярами, як дні відкритих дверей у фінансових установах, гуртки юних фінансистів, ознайомлювальні екскурсії до найбільш відомих у регіоні фінансових структур тощо. Відтак, діти та молодь, які набагато сміливіше дивляться у майбутнє та охочіше ідуть на активні фінансові дії, поступово поширюватимуть набуті фінансові знання у сім'ях, що, відповідно, стимулюватиме батьків підвищувати рівень своєї фінансової грамотності.

Велику роль у підвищенні фінансової грамотності населення ми відводимо також і системі вищої освіти, певним недоліком якої є недостатня орієнтація на формування відповідних практичних навиків, що є абсолютно неприйнятним в умовах ринку. Тому вкрай необхідним вважаємо введення у навчальні освітні програми таких дисциплін, як "Фінанси домогосподарств", "Управління особистими фінансами", "Управління особистим інвестиційним портфелем" тощо, що дасть можливість майбутнім випускникам – спеціалістам з вищою освітою – оволодіти основами фінансової грамотності та активно впливати на формування власного добробуту і підвищувати свій життєвий рівень.

Підводячи підсумки, зазначимо, що завдання підвищення фінансової грамотності – це, безумовно, сфера відповідальності і держави, і бізнесу, і сім'ї. Проте для того, щоб досягнути належного рівня фінансової грамотності, ми повинні передусім здолати відверто пасивне ставлення більшості українців до створення власного добробуту і сформувати у наших співвітчизників філософію "опори на власні сили", завдяки якій кожен громадянин зможе досягти фінансової незалежності та зберегти її упродовж усієї життєдіяльності. Кожен українець має зрозуміти, що фінансово грамотна людина – це сьогодні не лише престижно, а й вкрай необхідно. Адже бути фінансово грамотною особистістю означає вміти управляти власними грошима таким чином, щоб забезпечити собі і своїй родині фінансову незалежність за допомогою тих інструментів, які з'являються на ринку, і тих навиків поводження з грошима, які допомагають зберігати і примножувати багатство, котрим володіє людина. У кінцевому підсумку, належний рівень фінансової грамотності населення сприятиме стрімкому підвищенню рівня життя громадян, ефективному розвитку економіки та підвищенню суспільного добробуту.

Перспективи подальших розвідок із зазначеної проблематики можуть бути пов'язані з розробленням науково-методологічного підґрунтя для формування Національної програми підвищення рівня фінансової грамотності населення в Україні.

Література

1. *Бонд Р. Фінансова грамотність та обізнаність в Україні: факти та висновки [Електронний ресурс] / Роберт Бонд, Олексій Куценко, Наталя Лозицька [FINREP, Проект розвитку фінансового сектору]. – Київ, грудень 2010 року. – 40 с. – Режим доступу : http://www.finrep.kiev.ua*
2. *Столярова А. А. Анализ мировой практики развития финансового образования и повышения финансовой грамотности населения / А. А. Столярова, Г. Э. Шахназарян // Финансы и кредит. – 2010. – № 34 (418). – С. 72–78.*
3. *Шахназарян Г. Э. Финансовая грамотность населения в свете современных тенденций развития образования / Г. Э. Шахназарян // Финансы и кредит. – 2008. – № 20 (308). – С. 51–58.*
4. *Развитие системы инноваций в непрерывном финансовом образовании / Н. Г. Кузнецов, К. В. Кочмоло, Е. Н. Алифанова, Ю. С. Евлахова // Финансы и кредит. – 2010. – № 41 (425). – С. 2–12.*
5. *Стахович Л. В. Возможности использования в России зарубежного опыта разработки и внедрения программ и продуктов в области финансового образования населения / Л. В. Стахович, Л. Ю. Рыжановская, Е. В. Галишникова // Финансы и кредит. – 2010. – № 28 (412). – С. 63–69.*

Редакція отримала матеріал 23 березня 2012 р.